

DANS LES RUINES D'AMPURIAS, D'ANDRÉE BRUGUIÈRE DE GORGOT : UNA APORTACIÓ EN LLENGUA FRANCESA A LA PROPOSTA CULTURAL NOUCENTISTA

Andrée Bruguière de Gorgot (1892-circa 1940), francesa per naixement i per ascendència paterna, però catalana per la nissaga materna,¹ va escriure quarantadós sonets, datats entre 1914 i 1918, que tenen com a eix vertebrador el rerefons de les principals etapes de la història d'Empúries. Escrits en francès i traduïts al català per Ma Antònia Salvà, aquests poemes es publicarien el 1918 en edició bilingüe amb el títol *Dans les ruines d'Ampurias*² i amb un pròleg de Josep Carner.

Durant els anys de la Primera Guerra Mundial —els anys en què són datats els sonets— Andrée es trobava a Catalunya, al casal dels Gorgot de Figueres.

El pròleg de Carner aporta dades valuoses —per a una biografia— sobre la circumstància personal i afectiva de l'autora durant aquells moments de dura guerra a França:

«... El seu benamat, oficial que porta un nom històric, en la lluita èpica fou fet presoner.³ I ara, cruelment lluny l'un de l'altre els dos promesos, maceren en l'enyorança les seves ànimes.»

Associada al drama personal i col·lectiu albira Carner la gestació dels poemes:

«El malastre d'Europa, i la dura immolació de la seva felicitat amorosa, li feren potser més atraient l'encís d'una ciutat morta i sepel·lida, la nostra Empúries.»

1. Els Bruguière de Gorgot eren una família benestant. La mare d'Andrée era filla del baró de Gorgot, el casal dels quals es troba a Figueres, documentat des de principis del s. xvii.

2. N'hem trobat dues edicions del 1918. Una a París, «Chez Sengarad», amb un frontispici de Dagragnès i reproduccions de fotografies d'Empúries. L'altra, editada a Barcelona per Seix & Barral. El llibret és avui gairebé desconegut i pràcticament intrombable. Les citacions que fem en aquest estudi són de l'edició de Barcelona.

3. Es tractava del jove vescomte Robert d'Artois, brigadier del 9è de Cuirassers fet presoner de guerra a Saxònia, a qui l'autora dedica una endreça al final del recull.

Andrée Bruguière dedica el llibre al seu avi matern, el baró de Gorgot, «en record de les hores massa breus passades amb ell a Catalunya».

REFERENTS I CONTEXTUALITZACIÓ DEL RECULL

L'any 1908 s'havien iniciat les excavacions científiques d'Empúries, centre d'atenció d'arqueòlegs des dels darrers anys del s. XIX.

L'interès que des del projecte ideològic i cultural noucentista es mostrava pel passat grecoromà esdevenia una «idealitat» palpable en la ciutat redescoberta. Empúries significava la presència tangible de Grècia a Catalunya i afermava l'ideal orsià de «descobrir el Mediterrani».⁴ Les troballes arqueològiques com del cap de Venus o de Diana a Empúries havien de servir per a «donar un sentit clàssic a la moderna Catalunya confosa»,⁵ perquè en la recuperació del passat rau l'element clau per a la formació de la nova ciutat harmònica, ideal. Per a Carner, Empúries representa «el passat entranyibilíssim, el passat clàssic i medieval que es mostra a flor de terra com un somriure de promissió donant testimoni d'una substància ideal immanent, irrenunciable, inextingible».⁶

Des dels primers anys del s. XX trobem a casa nostra l'empremta de la influència de l'*École romane* de Moréas i del moviment que des del sud de França advocava per un retorn al passat grecollatí i propugnava uns valors estètics i ideològics que són recollits pel primer Noucentisme. La tradició nacional de la França que D'Ors admirava al *Glosari* coincidia, almenys en un aspecte —el d'aquell passat «qui ens ve dels grechs»—,⁷ amb la tradició catalana. Els valors de llatinitat, de civilitat, de classicisme, de mediterranisme —que solquen les *gloses* de D'Ors i que marcarien el camí de l'estètica i la ideologia noucentis-

4. «I de vegades penso que tot el sentit ideal d'una gesta redemptora de Catalunya podria reduir-se avui a *descobrir el Mediterrani*», E. d'Ors, *Empòrium*, 19-1-1906, dins *Glosari* (Barcelona, Edicions 62 i la Caixa, 1982), p. 18.

5. A la *glosa Petita oració* (11-XII-1909), D'Ors invoca la testa de Venus «que potser ets una petita testa de Diana, trobada a Empúries i ara albergada dins els nostres museus civils: Vulgues, per record i amor de la vella Catalunya grega, donar un sentit clàssic a la moderna Catalunya confosa» —*Glosari* (Edicions 62 i la Caixa), p. 106. Vegeu per a aquesta qüestió Mercè Rius, «La ciutat s'esdevé», dins *La filosofia d'Eugeni d'Ors* (Barcelona, Ed. Curial, 1991), p. 19-43.

6. J. CARNER, *Pròleg a Andrée BRUGUIÈRE DE GORGOT, Dans les ruines d'Ampurias*, 1918, p. 15.

7. «Allí existeix una tradició nacional autòctona, independenta, bellíssima, valuosíssima, independenta absolutament de la tradició europea occidental, qu'ins ve dels grechs, que seguí en els romans, que recollí la Renaixença i que centralisa espiritualment, encara avuy, la França —*De la inauguració del monument*, 13-XI-1910. Citat per J. VALLCORBA a *Noucentisme, Mediterraneisme i Classicisme. Apunts per a la història d'una estètica* (Barcelona, Quaderns Crema, Assaig Minor, 1994), p. 58, nota 62. Vegeu tot l'estudi de Vallcorba.

tes—, així com el rigor metodològic i la perfecció formal serien també fàcilment destriables al recull d'Andrée Bruguière, per bé que la nostra autora no escrivís sota la influència directa de l'ideari català ni del seu projecte cultural. Segurament, sí que devia haver assimilat la lliçó d'aquell corrent estètic classicitzant del seu país, que ja hem esmentat i del qual el Noucentisme havia incorporat molts aspectes. Andrée Bruguière beu en les fonts de la cultura literària francesa i, en aquest sentit, no li falten precedents dins aquesta tradició que justifiquin, per exemple, entre altres elements, el marcat to èpic predominant al recull, que Gabriel Alomar no s'està, però, d'anostrar al discurs d'homenatge a la poeta en el qual dirà: «A la vora de la mar llatina [...] una petita Atlàntida acaba de sorgir».⁸

Amb els poemes d'A. Bruguière ens trobem davant un cas peculiar de captació i d'aprofitament d'un producte literari de llengua i de tradició foranes, que és incorporat a la pròpia cultura —a través de la traducció que Carner encomana a Ma Antònia Salvà— perquè encaixava perfectament amb els interessos culturals i estètics encara predominants a Catalunya, i que en aquells moments calia, especialment, no negligir.

L'admiració de Carner per França així com el seu suport moral en aquella enutjosa situació històrica es fan evidents al pròleg del llibre tot resseguint la circumstància personal de la jove escriptora:

«Bella filla del país més finament bell de tot lo món, la França, ella ha vist la seva pàtria esquinçada per una invasió, el jardí més exquisit d'Europa calcinat pel furor teutònic, la llar dels somnis generosos esborrancada per una megalomania tribal...» (les cursives són nostres).

Si bé en aquest punt el llenguatge del poeta podria traspuar un deix de rel maurrasiana —en què el poble del nord era sempre identificat amb la barbàrie— el posicionament aliadòfil de Carner es feia ben patent aproximadament un any abans en una carta de to exhortatiu adreçada a Ma Antònia Salvà i en la qual abordava també qüestions literàries que concernien l'escriptora mallorquina i Andrée Bruguière.⁹

8. Discurs de G. Alomar en l'homenatge a A. Bruguière de Gorgot, a propòsit de *Dans les ruines d'Ampurias*, pronunciat el 20 de maig de 1918 a Figueres on en aquells moments Alomar era director de l'Institut de batxillerat (la cursiva és nostra).

9. «La seva resposta neutral fa mala impressió. Germanofileja. Durant una guerra de fam imperialista i brutalització dels pobles no es pot adoptar una tessitura filosòfica. Cal ésser fèrvidament partidari dels belgues esclavitzats, dels francesos agredits i dels anglesos reparadors» —carta de Carner a Ma Antònia Salvà del 7 de juliol de 1917, «Epistolari entre Josep Carner i Ma Antònia Salvà», a cura

El ressò dels gustos literaris de l'«École romane» era constatable en el poeta, anteriorment, l'any 1907, en el rebuig de la poesia romàntica de Lamartine i en l'admiració per Frederic Mistral i per André Chénier, el poeta del XVIII impregnat de cultura grecollatina i considerat precisament per Moréas un exemple en la seva reforma poètica.¹⁰

Si creiem interessant de considerar aquests punts de confluència d'idees i de contacte entre intel·lectuals i escriptors de les dues cultures de banda i banda dels Pirineus, durant les primeres dècades del s. XX, és perquè van ser, sens dubte, l'eix propiciador d'interessants relacions francocatalanes. El triangle Carner / Andrée Bruguière / Ma. Antònia Salvà —que afavoriria altres enllaços— n'és paradigmàtic.¹¹

EL LLIBRE I EL SEU RESSÒ

Ja hem assenyalat que és Carner qui convenç Ma. Antònia Salvà de traduir els poemes inèdits d'Andrée Bruguière, als quals ell havia d'escriure el pròleg per a la imminent publicació, tal com ho prova la carta del poeta a l'autora mallorquina, que endemés evidència el poder d'influència que tenien els seus suggeriments en ambdues escriptores.¹²

L'aparició dels sonets va ser molt celebrada entre els sectors que regien la vida cultural i política, especialment els lligats a l'Empordà, com ho reflecteix el solemne homenatge gairebé institucional a l'escriptora, a St. Martí d'Empúries, el

---

de Lluïsa JULIÀ i CAPDEVILA, dins *Epistolari de Josep Carner*, vol. 3 (Barcelona, Ed. Curial, 1997), p. 297. Per a les qüestions literàries vegeu nota núm. 11.

10. «Estich contentíssim que no li agradi Lamartine, aqueix senyor eloqüent, ploramiques y pseudobíblích. Chénier, Mistral, Ozanam, aquestes són ànimes clares i belles de poeta.» —carta de Carner a Ma Antònia Salvà datada la primavera del 1907, *Epistolari*, *op. cit.*, p. 224.

11. Carner proposa a Ma Antònia Salvà que sigui Andrée Bruguière qui faci d'enllaç entre l'autora mallorquina i Francis Jammes, de qui aquesta havia traduït les *Geòrgiques Cristianes*. La bona relació d'Andrée Bruguière amb escriptors influents com Paul Fort havia de servir per a resoldre els problemes d'edició que s'endevinen. Vegeu Josep CARNER, *Epistolari*, carta del 7 de juliol de 1917, *op. cit.*, p. 297.

12. «Em demana quelcom per traduir i jo em prenc la llibertat [...] d'enviar uns sonets inèdits, sobre la històrica ciutat catalana d'Empúries, deguts a una gentil francesa de mare catalana, Mlle. Andrée Bruguière [...], la jove poetessa volia publicar en son volum la traducció castellana, però jo la vaig convèncer fàcilment de que traduir fineses franceses en castellà era com voler traduir un so d'oboès per un so de timbals. Em demana ella que li cerqués traductor, i a mi em sembla que ningú no fóra tan admirable com v. per aquest ofici», Josep CARNER, *Epistolari*, carta del 4 de juny de 1917, *op. cit.*, p. 295.

mes de maig de 1918, on concorregueren en comitiva literats, personalitats i amics de la família Gorgot. Presidit l'acte per l'escriptora i per Josep Carner —que llegí sonets de l'homenatjada i produccions pròpies—, entre els assistents i els que hi feren arribar la seva adhesió s'hi comptaven polítics, escriptors i noms ben notoris del món cultural: el president de la Mancomunitat de Catalunya, Pi i Sunyer, el poeta Jaume Maurici, el notari Salvador Dalí, Víctor Català, Gabriel Alomar, Puig Pujades, per citar els més coneguts dins l'àmbit no estrictament empordanès. Aquell fet, considerat una exquisida efemèride cultural, és ressenyat àmpliament a la premsa local, que també inclou breus anàlisis de l'obra.

Fora d'aquest punt geogràfic més proper a l'autora, la crítica noucentista es fa ressò de l'obra d'Andrée Bruguière: J. Folguera, impulsor de «La Revista», en una carta a López Picó, el director, esmenta A. Bruguière, dins un apartat de la missiva que titula «Llibres dels quals s'ha de donar compte en la secció bibliogràfica encara».¹³ Certament, tot seguit «La Revista» publicaria a la secció «Llibres» una ressenya en què destacava l'erudició, el bon gust, l'elegància i precisió dels versos així com la dignitat de la traducció «d'aquests sonets que Catalunya té de posar sobre el seu cor de mare».¹⁴

Dins l'àmbit mallorquí, la publicació «Nostra Parla» ressenya el llibre a la tardor de 1918, i a «La Veu de Mallorca», Gabriel Alomar es refereix a la traducció de Ma Antònia Salvà.¹⁵

La bona recepció al moment de la publicació, l'any 1918, contrasta amb l'oblit en què va caure posteriorment l'obra d'Andrée Bruguière, fins a arribar a ser pràcticament desconeguda avui. El fet d'haver estat editada a París podria considerar-se entorpidor per a una normal difusió; tanmateix, cal recordar que se n'havia fet paral·lelament —com ja ho hem esmentat— una edició a Barcelona. Potser hi ha un esdeveniment significatiu relacionable amb aquesta qüestió: L'any 1921, Josep Carner, el principal entusiasta i anostrador del projecte emporità deixa Catalunya i no sabem si —també— deixa de relacionar-se amb A. Bruguière. Amb tot, l'escriptora continua interessada en els esdeveniments culturals i literaris de casa nostra: l'any 1922 participa als Jocs Florals de l'Empordà, celebrats a Castelló d'Empúries, amb tres poemes, traduïts al català, aquesta vegada, per Carme Montoriol i Puig.¹⁶

13. J. M. LÓPEZ PICÓ, *A mig aire del temps* (Barcelona, Publicacions de la Revista, 1933), citat per Carme RIBER, «La Revista» (1915-1936), *la seva estructura, el seu contingut* (Barcelona, Ed. Barcino, 1983), p. 15.

14. «La Revista», any IV, núm. LXVIII, 1918, p. 273.

15. Vegeu Isabel GRAÑA, *L'acció pancatalanista i la llengua: «Nostra parla» (1916-1924)* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995), p. 100.

16. El 8 de setembre de 1922 tenen lloc els Jocs Florals de l'Empordà a Castelló d'Empúries. An-

CONFIGURACIÓ DEL RECURLL

Els quaranta-dos sonets que componen *Dans les ruines d'Empúries* presenten una acurada perfecció formal i una visió idealitzadora del passat clàssic. El sentimentalisme hi és vigorosament contingut, el to, vitalista i profundament classicitzant; així doncs, s'ajusten perfectament als propòsits noucentistes.

Ultra l'elaborada recreació literària que practica Carner al pròleg, l'apreciació que hi fa de l'obra és ben ajustada:

«En fines i pulquèrrimes miniatures, en sonets que semblen vasos preciosos i màgics on les cendres es reviscolin amb el neguit de tornar a ser humanes, la vida d'Empúries reapareix intensa i acolorida. La ciutat ja no és colgada, ja no és morta. L'ull d'or del dia la reconeix per seva. El fet històric tot brillant, i la humil i profunda anècdota sentimental vénen davant nostre, usurpen als fets quotidians la humida atenció del nostre esguard.»¹⁷

Els poemes són distribuïts en cinc unitats i una endreça: «Primera conquesta», tres sonets; «Grecs i cartaginesos», onze; «Sota el jou de Roma», dotze; «A través de l'era cristiana», set; «Marines i paisatges. Impressions de Catalunya», vuit. Els quatre primers blocs ressegueixen en progressió cronològica el fil de la història clàssica i medieval d'Empúries. Ben significativament, el rerefons històric s'atura a l'Edat Mitjana —que era el passat fins on calia recuperar. La cinquena unitat ja no alludeix al passat gloriós, sinó que a manera de retaula pictòric presenta —com el títol indica— l'evocació del paisatge mediterrani més immediat o la poetització del fet quotidià, plàcid o, a voltes, inquietant. L'endreça, amb un sol sonet, és dedicada al seu promès, presoner de guerra.¹⁸

Tots els poemes del recull són sonets de versos alexandrins —llevat d'un, en versos decasíl·labs—, de rimes encadenades o creuades als quartets; i als tercets, en triple rima, s'observa llibertat de disposició.

---

drée Bruguière formava part del jurat qualificador del qual Eugeni d'Ors era president. La poeta francesa no va poder assistir a la festa i va trametre tres sonets: «Fe», «Pàtria», «Amor», que va traduir Carme Montoriol i que va llegir Octavi Saltor.

17. J. CARNER, pròleg a A. BRUGUIÈRE, *Dans les ruines d'Empúries*, op. cit., p. 13.

18. Vegeu nota 3.

POESIA DE LA HISTÒRIA I DE LA QUOTIDIANITAT CLÀSSICA. RIGOR I DOCUMENTACIÓ

Andrée Bruguère es documenta sobre el passat antic i medieval d'Empúries, ben segur perquè busca no únicament un resultat literàriament versemblant per a la seva obra, sinó que pretén impregnar-la del rigor i l'exactitud que «l'autoritat» de la història i de les recerques científiques poden atorgar-li.

Pretenia recrear en cada poema l'episodi heroic o la més senzilla quotidianitat:

«Mon regard au travers de ce sombre dédale/ des siècles écoulés perçant l'obscurité.»

Aquesta «obscuritat» que l'autora confia descobrir és de pedra picada —el verb «percer» hi és, doncs, ben ajustat— i s'ha d'aconseguir, amb documentació i rigor, autoexigència, si vol proposar un producte «modèlic» en el seu classicisme.

Observem que la caracterització dels personatges històrics no està basada en tòpics o generalitzacions més o menys difoses sobre gestes o conquestes, sinó que sovint s'aconsegueix emmarcant-los en el fet més concret, en l'anècdota o en el detall humà, aquell que al cap i a la fi ha d'humanitzar el personatge, fer-lo creïble. El procediment serveix també per a contrastar la fredor i la marcialitat que aquell enfocament temàtic propiciava i de què no s'haurien escapat alguns dels sonets.

A tall d'exemple observem en el poema *Caton l'ancien* com alguns detalls aparentment irrelevants sobre la vestimenta, el tarannà violent o la bona acceptació que li havia prodigat el poble són utilitzats per a la caracterització del cònsol romà.

v.5 Cet homme aux cheveux roux, au regard enflammé,
dont seul le sabre ornait la tunique de laine,
cet homme que le peuple avait tant acclamé
flagellait sans merci la noblesse romaine.¹⁹

v.12 On croit te voir sortir de ce chemin couvert
comme au jour où muets sous les yeux de leurs maîtres
par ton ordre sévère ... on pendit six cents traîtres.²⁰

19. És possible que Andrée Bruguère begués en la font de Valeri Màxim detalls tan personals com els de la indumentària de Cató —senzilla i ben poc ornamentada segons aquell autor llatí—; de Livi, la bona acollida per part del poble, i de Plutarc, la seva acció cruel.

20. Segons Plutarc, Cató va fer penjar sis-cents desertors. Vegeu PLUTARC, *Cat. Mai.* 11, 2, citat per José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, *La campaña de Catón en España*, 2a ed. (Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1992), p. 145.

El poema *Ampurias cité double*, segon del grup «Grecs i cartaginesos», plasma, als dos quartets i al primer tercet, el clima de convivència pacífica entre dos pobles, el grec i l'indígena. El recurs a les fonts clàssiques hi és també evident.²¹

Al darrer tercet s'esdevé un canvi significatiu, no tant de to com d'intenció, en introduir l'espurna d'inquietud que desfà l'equilibri i la placidesa insinuats als versos precedents: el poder del colonitzador, sintetitzat en la seva actitud de desinterès pel quefer diari del poble indígena, és la causa de la submissió «sans murmure» d'aquest (v.4). Per tant, el «meravellós poder de la humana natura» (v1) substancia la fina ironia que, subtilment continguda en tot el poema, esclatarà —per sorpresa— al darrer tercet i a l'últim vers on, amb concisió gairebé lapidària, es manifesta «la veritable realitat» subjacent a les aparences.

AMPURIAS CITÉ DOUBLE

O merveilleux pouvoir de l'humaine nature,
Deux peuples hier rivaux habitent en ces lieux,
Différente est leur loi, différents sont leurs dieux:
Au vainqueur le vaincu se soumet sans murmure.

Dans les quatre cents pas de circuit que mesure
La nouvelle cité, aux soirs mystérieux,
On peut voir les guerriers, d'un air insoucieux,
Sans arme aucune, aller, venir, dans la nuit pure.

Un simple mur suffit à les bien séparer
On n'a jamais noté la plus petite gêne
Entre la ville grecque et la ville indigène.

Et les nouveaux venus semblent presque ignorer
Que de l'autre côté de la faible muraille
Un peuple entier s'ébat, souffre, vit et travaille.

21. Segons els autors antics, el poble indígena no va oferir resistència a la colònia grega. La font clàssica del poema podria ser Plini el Vell, que esmenta Empúries com la «vila doble», «la meitat dels indígenes, la meitat dels grecs, descendents dels focuus». També Estrabó esmenta que «Empòrium és una ciutat doble, dividida per una muralla». I Livi precisa que la ciutat grega, de cara al mar, era encerclada d'una muralla de quatre-centes passes de circuit. Vegeu Anna PUJOL i PUIGVEHÍ, *El Ampurdán desde la colonización griega a la conquista romana. Según testimonio de los autores griegos y romanos contemporáneos*, «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», Figueres, 1977, p. 131-214.

EMPÚRIES CIUTAT DOBLE

Meravellós poder de l'humanal natura!
Rivals ahir, dos pobles viuen aquí contents.
Són diferents en lleis, llurs déus són diferents,
i el vençut se sotmet a l'altre i no murmura.

Dins quatre-centes passes de cercle que mesura
la novella ciutat, a les clarors morents,
hom pot veure els guerrers, amb aires indolents,
sense arma, anar, venir, baix l'estelada pura.

Un simple mur de pedra és prou per separar
aquella gent: no hi ha la més petita intriga
entre la vila grega i l'altra vila antiga.

Els novament vinguts pareixen ignorar
que de l'altre costat d'aquella feble valla
un poble enter se bat, sofreix, viu i treballa.²²

La presència d'autors grecs i romans es constata tant en les fonts del poemari com en les citacions que encapçalen alguns dels poemes, en què apareixen versos d'Horaci, Sòfocles, Ovidi, Eurípides...

A banda dels personatges històrics que configuren alguns sonets —Hanníbal, Escipió, Cató, etc.—, hi trobem un munt de referències mitològiques —Baal, Moloc, Astarte, Cupido, Silene, Hèrcules ...—, a voltes utilitzades com a simple senyal identificador d'una tradició cultural. En algun poema, com és el cas de *Mosaic*, precedit d'uns versos d'Eurípides, s'hi estableix, però, una més intensa relació d'intertextualitat en recrear, el sonet, el mite d'Ifigènia.

TRACTAMENT POÈTIC

La idea dual del quefer poètic sintetitzada al sonet *Els jocs* —«O poètes, cessez vos tendres pastorales:/ Célébrez dans vos chants les héros de ces jeux,/ Redfi-

22. En el vers 14, la traducció de Ma Antònia Salvà no acaba d'ajustar-se a l'original francès en traduir «s'ébat» per *se bat*. L'equivalent català del verb «s'ébattre» seria: guimbar, jugar, divertir-se, però no pas batre's. Possiblement la similitud fonètica entre els verbs francesos «s'ébat» i «se bat» va propiciar aquesta interpretació errònia. En conseqüència també el matís antitètic que l'original aporta en aquest vers es perd en la traducció.

tes-nous, ce soir, des odes triomphales»— és en certa manera la que —amb diversitat de matisos— utilitza l'autora al seu poemari, en què trobem sonets de caire descriptiu i de to èpic, generalment aquells que presenten les gestes dels personatges emporitans —Hanníbal, Escipió l'Africà, Cató el Vell—, metonímicament caracteritzats en gestos i actituds; i aquells que, com *Àmfora*, recreen el passat d'epopeia, fixat en les ceràmiques trobades a Empúries. Sovint, el component fònic d'aquests versos —amb abundància d'al·literacions de sons oclusius forts o vibrants— realça l'epicitat de la composició.

D'altres sonets, de to menys grandiloqüent i més lírics, impregnats d'una figuració de rel simbolista, se centren en l'evocació del paisatge o en el fet quotidià que, tot i que sovint queda emmarcat, també, en el passat emporità, esdevé intemporal en la poetització del fet humà o del complex misteri de la vida. Creiem que es troben precisament entre aquests els poemes més reeixits del recull.

La pinzellada d'inquietud mesurada, de malenconia continguda que traspuen és destrament limitada, en bona part, per la rigidesa de la forma mètrica, el sonet, que restringeix qualsevol afany de desbordament líric.

Amb el recurs de l'apòstrofe és sovint reclamada la complicitat del vianant/viatger — del lector, al cap i a la fi—, que esdevé un personatge més del microcosmos emporità:

«O voyageur qui passes solitaire,
Fais à ce lieu l'aumône d'un soupir»
La cité des morts

El mateix recurs permet apropar-se a la mitologia, especialment a aquelles divinitats que més convé de recuperar i a qui hom pot tractar de tu: la radiant Diana i el generós Esculapi, perquè són, ja, part inherent de la ciutat retrobada, i doncs, de la nostra cultura:

v.9 «Entre donc, étranger! Sous les mille couleurs
Des verres éclatants, implore ses faveurs,
La déesse est présente au milieu des étoiles»
Le temple de Diana

Si bé una part considerable de *Dans les ruines d'Ampurias* es nodreix de referents històrics i mítics, l'obra recrea, sobretot, una ficció i és en aquest sentit, com a creació literària, que cal considerar-la.

Carner apunta al pròleg que Andrée Bruguère retorna la vida a una «ciutat morta i sepel·lida», Empúries. Certament, el to vitalista —aconseguit pel joc de color i moviment en les escenes miniaturitzades— així com el recurs a la suggestió, que permet entrellçar el passat clàssic amb el moment present, contribueixen a crear la versemblança que havia de «commoure» el lector —aquell lector català i francès del 1918— o, si voleu, a propiciar el «reviscolament de les cendres» carnerià.

INFLUÈNCIES LITERÀRIES

A banda del ressò dels models estesos per l'*École romane*, defensors de les arrels grecollatines i de la tradició, els poemes d'Andrée Bruguère mostren la influència dels corrents poètics francesos més significatius de la segona meitat del s. XIX: el Parnassianisme i el Simbolisme. Amb tot, l'empremta de la tradició romàntica francesa, especialment en aquell punt en què ja el Romanticisme apuntava cap al Simbolisme, no deixa —en grau i intensitat menors— de manifestar-s'hi. Com també hi fa acte de presència aquell pensament idealista d'arrel cristiana que sap si sustentat en clares conviccions ideològiques o assimilats, sobretot, per la via de la tradició familiar,²³ i que fa que el parnassianisme sigui —de vegades— més tematicoformal que no pas ideològic i que permeti, en una intersecció ben original, per exemple, la cristianització de «l'azur» —l'absolut de parnassians i simbolistes— o que la reflexió consegüent a la contemplació de les restes del passat pugui fomentar la virtut cristiana de l'esperança.

En un primer cop d'ull, és, però, de molt, el ressò parnassianista el més evident, per la perfecció formal —materialitzada en la precisió del sonet, ben cisellat, sustentat en una impecable estructura sintàctica i en la tria del mot precís—; pel recurs a la història antiga i a la mitologia; per l'escassa o nul·la personalització del jo poètic. *Les Trophées* de José-Maria de Heredia seria —al nostre entendre— el referent literari que —dins la tradició parnassiana— més podia haver influït Andrée Bruguère. Tanmateix, s'observa al recull un marcat equilibri —quant a nombre— entre aquests poemes i els que considerem simbolistes, centrats en la poetització del moment fugisser, en la inquietud provocada pel pas del temps, en l'esgarri-fança del desconegut, en la bellesa del crepuscle, en la voluptuositat d'una sensació, o en el misteri harmoniós de la poesia. El to d'aquests poemes és aconseguit per la via de la suggestió amb procediments simbolistes, bàsicament baudelai-

23. El lema heràldic dels Gorgot era «Res sense Déu».

rians, potenciant les analogies i les correspondències entre l'univers real i el subjectiu, i amb la plasmació de sensacions visuals, olfactives, auditives, tàctils. Els mots, ara, vagues, imprecisos, triats més en qualitat de la suggestió que de la precisió lèxica, la qual, per contra, era una característica dels poemes parnassians. Si unim a tot això la musicalitat del vers, aconseguida no únicament pel ritme, sinó també per l'alliteració de sons, el ressò verlainià es fa ben evident, així com també hi és present Verlaine en algun poema en què un punt de tristesa o de malenconia recorre la composició:

«Tout à coup on entend des sanglots, de longs pleurs»
Les lys d'Ampurias

També són de poetes finiseculars —Verhaeren, Rodenbach, Coppée, Baudelaire— algunes de les citacions que precedeixen els sonets. Hem de concloure que, en no pocs dels poemes, conviuen, en una volguda simbiosi, trets i formes de tractament propis d'ambdós corrents esmentats, la qual cosa ens permet afirmar que Parnassianisme i Simbolisme conflueixen en Andrée Bruguère.

Els sonets que segueixen il·lustren algunes de les constants poètiques del recull, comentades en aquest estudi.

Ce pan de mur

El mur emporità és la mostra febaent d'un temps heroic, avui quasi oblidat. En aquest poema, especialment, o en d'altres com *Ruïnes*, en què és un objecte el pretext per a l'evocació poètica del passat, Andrée Bruguère recorda l'Heredia de *Médaille antique*. La diferència substancial rau en la humanització del motiu poètic en contrast amb la fredor del parnassianisme pur, marmori, del poeta.

La voie romaine

Recrea una plàcida escena bucòlica, suggestiva i musical, emmarcada en una benigna claror capvespral. I, paral·lelament, una altra faç de la diversificada quotidianitat romana, més sorollosa i també suggerent en la tènue pinzellada d'expectant misteri al darrer vers.

Un marché à Ampurias

Poema representatiu del que hem anomenat quotidianitat clàssica. De tall costumista, i eminentment descriptius els dos quartets, els tercets introdueixen l'element suggerent que mostra l'aspecte «imperceptible» de la realitat quotidiana.

CE PAN DE MUR

Le jour qui meurt dessine une longue arabesque
 Sur ta lame endormie, ô flot tranquille et pur,
 Et tes écailles d'or miroitant dans l'azur,
 Donnent à ce déclin un charme romanesque.

Toute ombre s'y projette étrange et gigantesque
 Et, dans l'harmonieux reflet du clair obscur,
 Je crois trouver une âme à ce vieux pan de mur.
 Il parle de passé, d'honneur chevaleresque,

Et je m'approche encor afin de le mieux voir:
 Deux énormes anneaux font des ronds de fer noir;
 C'est là que les héros amarraient leurs galères;

A son faite flotta plus d'un glorieux pli;
 C'est lui qui défendit les grecs et les ibères
 Et qui lutte aujourd'hui, tout seul, contre l'oubli...

AQUEIX LLENÇ DE MUR !

El jorn morent s'allarga, i traça una arabesca
 damunt ta superfície, o mar tranquil i pur!;
 i tes escates d'or, lluint a dins l'atzur,
 a l'hora baixa donen bellesa romanesca.

Tota ombra s'hi projecta estranya i gigantesca,
 i, dins l'harmonios reflex del clarobscur,
 crec l'ànima trobar d'aqueix fragment de mur
 qui parla del passat, d'honor cavalleresca.

Jo m'hi atans encar per esguardar millor:
 dos grans anells de ferre: diuen que en l'antigor
 els herois llurs galeres aquí les amarraren.

Més d'un gloriós plec hi va flotar ardit:
 eix mur fou on els íbers i grecs se defensaren;
 eix mur, qui lluita avui tot sol contra l'oblit!

LA VOIE ROMAINE

Il est tard, la nuit tombe et grandit la montagne;
 Dans la cité romaine on allume les feux,

Le soleil sur la mer descend, mystérieux;
Un son de flûte meurt à travers la campagne.

C'est le joyeux berger que son chien accompagne
Il tire du roseau des refrains langoureux
Et ce concert s'adresse, humblement amoureux,
A celle qui bientôt deviendra sa compagne.

Là-bas, dans le lointain, sur les graviers épars
Grincant en cahotant les lourdes roues des chars.
Ils traversent la voie et le portail immense.

Et l'on distingue avec les attelages noirs
La litière dorée où s'étend en silence
Une jeune matrone aux grands yeux pleins d'espoirs.

LA VIA ROMANA

És tard: tomba la nit, fent créixer la muntanya;
dins la ciutat romana s'encenen les clarors;
el sol damunt la mar se pon misteriós;
un so de flauta mor, a lluny, per la campanya.

És el pastor, seguit del ca qui l'acompanya:
ell, de la canya trau un aire llangorós;
i aquell concert humil s'envola freturós,
a la qui dins breu temps li esdevindrà companya.

A lluny, sobre la grava, els carros van passant,
i les pesantes rodes grinyolen sodrocant
al travesar la via, l'immensa portalada...

Es veuen ja els tiratges, i la llitera d'or,
i la matrona jove qui s'hi estén, callada,
els ulls plens d'esperança d'un avenir en flor.

UN MARCHÉ A AMPURIAS

Sur la dune où se presse une foule brûlante,
Parmi les promeneurs pleins d'animation,
Les marchands de Sicile et ceux d'Emporion
Échangent leurs produits et discutent la vente.

Dans le port, les bateaux amarrés pour l'attente
Reprendront, dès le soir, leur destination.

Armé de pied en cap, un grand centurion
Surveille le trafic de sa démarche lente.

Mais il n'aperçoit pas entre les acheteurs
Cette invisible main dont les doigts fureteurs
Changent rapidement le poids et la mesure.

C'est l'âme des marchands, c'est leur dieu préféré,
Celui qu'ils ont toujours tendrement vénéré
C'est le meilleur ami des voleurs: c'est Mercure!

UN MERCAT A EMPÚRIES

Sobre la duna plena de gent qui s'empenteja,
per entre els passetjants qui hi són en munió,
els marxants de Sicília i els d'Emporió
canvien llurs productes tot acallant l'enveja.

Els vaixells amarrats, esperen quan fosqueja
per amollar de nou llurs veles i timó.
Armat de cap en peus, un alt centurió
vetlla el tràfec actiu de gent que mercadeja.

Vetlla, mes no destria una invisible mà,
lliscanta com la fura, que el pes sap baratà
i fa que venedor a son voler mesuri.

És l'ànima i el cor i el déu encobeït
dels mercaders; el déu qu'han tendrament servit;
l'amic dels furtadors i lladregots: Mercuri.

LA TRADUCCIÓ

Ma Antònia Salvà tradueix *Dans les ruines d'Ampurias* per indicació de Carner.²⁴ Una de les preocupacions del poeta i dels intellectuals noucentistes era la fixació d'una llengua literària apta i flexible, i la poesia es presentava com la via més depurada i efectiva per a realitzar aquella tasca magna. La poesia i la traducció. Cal situar, doncs, la traducció de Salvà en aquest marc d'interès general pel gènere poètic, per un tipus de poesia, però, que havia d'encaixar en l'estètica classicitzant defensada pel moviment. En aquest sentit, l'obra que ens ocupa reunia tots els elements —que no cal repetir ara— per a ser valorada i després, «assimilada»

24. Vegeu nota 12.

a través de la traducció de Ma Antònia Salvà, que seria —cal remarcar-ho— favorablement valorada per la crítica coetània.

L'autora mallorquina tradueix els poemes d'Andrée Bruguère respectant la forma estròfica de l'original, en sonets de versos alexandrins rimats i seguint també la mateixa disposició en les rimes. La fidelitat al sentit del text francès fa que ben poques vegades se n'allunyi.

El llenguatge d'aquesta traducció palesa en certs trets la tendència arcaïtzant de bona part de la poesia de l'època:

—En els aspectes morfosintàctics destacarem el predomini dels possessius àtons sobre els tònic (*ta veu, sa pregària, ton peu, ses musiques*) i l'alternança entre els demostratius *eix-eixa / aqueix-aqueixa / aquest- aquesta* amb clar predomini de les dues primeres formes (*aqueix lloc, eixa molsa*).

—Trobem algunes vacil·lacions en l'ús del relatiu «qui», probablement per la influència del francès (*Trista dolor qui canta la lluita per la vida. Fragment de mur qui parla del passat*). De vegades, utilitza el participi actiu en funció d'adjectiu (*tristesa morent, clarors morents*).

—D'altra banda, són nombrosos els trets distintius de la parla mallorquina: en la morfologia verbal, la manca de desinència a la primera persona del present d'indicatiu (*pens, romp, am,*) i les terminacions —*am, —au* a la primera i segona persones del plural del mateix temps (*renunciam, passau, obsessionau*).

—La utilització dels pronoms anteposats al verb en la seva forma plena (*se llancen, se pon*). En l'aspecte lèxic trobem mots com *grins, nins, ca, onssos* per grills, nens, gos, óssos.

La major dificultat per al traductor de poesia rau a com reproduir l'imprecís del mot, el component connotatiu, la càrrega suggerent de la paraula poètica, i també els efectes auditius produïts per ressonàncies internes, alliteracions de sons i no únicament pel ritme dels versos. Alguns d'aquests elements són de vegades —i segurament amb recança— desestimats pels traductors en pro d'observar la prioritària fidelitat al sentit del poema. En aquesta traducció dels sonets d'Empúries, observem l'ofici aconseguit per l'autora mallorquina, que sap trobar l'equilibri entre aquesta fidelitat al sentit i als valors poètics de l'original.

Ma Antònia Salvà va concursar als Jocs Florals de Palma de Mallorca, el 1917, i va obtenir-hi el premi de la «Lliga dels Amics de l'Art» amb la traducció de tres d'aquests sonets: *Aquí jau, Collar i Els jocs*.

Aquell mateix any, vint-i-sis dels sonets d'Andrée Bruguère concuren als

Jocs Florals de l'Empordà amb el títol *Estudi Històric de l'Empordà-Empúries*. Curiosament, hi figurava com a autor el senyor Andreu Anton, que és indubtablement el pseudònim construït a partir de la masculinització dels noms respectius d'Andrée Bruguière i de Ma. Antònia Salvà.²⁵ Aquest fet, desconegut fins ara, evidencia la prolífica col·laboració entre les nostres escriptores, i corrobora que barres d'ordre divers frenaven les dones dels primers anys del segle al moment d'accedir a un món —professional o artístic— tradicionalment i majoritàriament freqüentat, prestigiat i regit per homes. Aquest cas se sumaria als d'altres escriptores contemporànies que, com Caterina Albert o Palmira Ventós, usarien noms masculins (Víctor Català i Felip Palma) per tal d'assegurar-se de fer sentir la seva veu en el complex món de la lletra escrita.

ANNA M. VELAZ SICART

25. Se'ls adjudicaria un premi de 75 pessetes. *Jocs Florals de l'Empordà*, Any I, vol. 2 (Temes locals catalans), Figueres, desembre 1917.

